

Людвенко Д. В.

*доктор економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу економіки регіонального розвитку та прогнозування,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"*
Liudvenko Dmytro
National Scientific Center "Institute of agrarian economics"

Томілова-Яремчук Н.О.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університет*
Tomilova-Yaremchuk Nadiia
Bila Tserkva National Agrarian University

Крупа Н.М.

*кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри садово-паркового господарства,
Білоцерківський національний аграрний університет*
Krupa Nataliia
Bila Tserkva National Agrarian University

Непочатенко А.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Білоцерківський національний аграрний університет*
Nepochatenko Andrii
Bila Tserkva National Agrarian University

Хомовий М.М.

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри землеробства, ґрунтознавства та захисту рослин,
Подільський державний університет*
Khomovyi Mykhailo
Soil Science and Plant Protection Podillia State University

СТРАТЕГІЧНО-ІННОВАЦІЙНІ ОБЛІКОВО-АУДИТОРСЬКІ РІШЕННЯ ПО ДИВЕРСИФІКАЦІЇ СТРУКТУРИ КЛІМАТООРІЄНТОВАНОЇ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА: СВІТОВИЙ ДОСВІД

STRATEGIC AND INNOVATIVE ACCOUNTING AND AUDITING SOLUTIONS TO DIVERSIFY THE STRUCTURE OF CLIMATE-ORIENTED CROP PRODUCTION: WORLD EXPERIENCE

Анотація. Досліджено сучасний вплив зміни клімату та воєнних дій на регіональну диверсифікацію структури виробництва продукції рослинництва за підтримки обліково-аудиторських служб. Валідовано проєкт ІФС «Розвиток фінансування кліматично-орієнтованого сільського

господарства», який передбачав впровадження кліматично-орієнтовані практики в сільському господарстві. В сучасних умовах господарювання, для успішної диверсифікації структури агросфери необхідно враховувати вплив природних умов у різних регіонів, розробка ефек-

тивних механізмів підтримки фермерів та оцінювати можливості для вирощування різних культур та утримання тварин. Апробовано досвід фермерів у Північній та Південній Америці, Південній Африці та Україні, в рамках проєкту ІФС визначено принципи відновлюваного сільськогосподарства, що допоможе підвищити ефективність використання ресурсів агросфери.

Ключові слова: диверсифікація, кліматоорієнтована продукція, облік, аудит, зарубіжний досвід.

Постановка проблеми. Нині в Україні та світі відбуваються помітні кліматичні зміни: зростання середньорічної температури на поверхні планети, підвищення рівня океанів, збільшенні кількості природних катастроф, катаклізмів та такі явища, як опустелювання, зсуви, урагани тощо. Світові мас-медіа постійно поширюють інформацію про природні катаклізми та явища, що спричинені глобальною кліматичною кризою.

За даними міжурядової групи експертів з питань зміни клімату, антропогенний вплив на природну систему є визначальним чинником потепління, що спостерігається в багатьох країнах світу (в Україні з середини ХХ ст.) Для уникнення негативних наслідків зміни клімату має бути досягнуто скорочення обсягів викидів парникових газів у масштабі – в межах 2°C. Підвищення середньої температури та нерівномірний розподіл опадів призводить до істотної трансформації більшої частини кліматичних і сільськогосподарських зон України.

Помітним наслідком зміни клімату є не стільки поступове потепління, а скільки зростання кількості та інтенсивності екстремальних погодних явищ: сильні засухи, повені, шторми, урагани, надзвичайно спекотні дні. Виникає нагальна потреба в підвищенні адаптації до кліматичних змін у деяких галузях національної економіки, зокрема у сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підприємства різних галузей в умовах розвитку світової економіки, пов'язаної з взаємопроникненням технологій та капіталів, проводять диверсифікацію власної господарсько-фінансової діяльності. Сутність диверсифікації, як економічного процесу, має велике значення для підтримання можливості подальшого ведення господарської діяльності.

Заслугує на особливу увагу така суттєва характеристика процесу диверсифікації, як безперервність господарювання, яка здійснюється підприємствами, цю характеристику можна

розглядати як один із найважливіших його принципів.

На сьогодні немає єдиного визначення поняття диверсифікації. Під ним вчені розуміють різні процеси, акцентуючи увагу лише на якусь одну сторону цього явища. У економічному словнику-довіднику за редакцією С.В. Мочерного диверсифікацію визначають як «розширення номенклатури продукції, що виробляється окремими фірмами та об'єднаннями. Диверсифікація виступає у двох формах: розширення асортименту товарів, організація нових видів виробництва в рамках власної галузі; проникнення у нові галузі та сфери виробництва» [12].

Інші науковці [9; 10] вважали, що диверсифікація (новий продукт – новий ринок) – це стратегія, що дозволяє компанії використати поточні переваги в нових сферах діяльності за умов істотної мінливості середовища господарювання.

В той же час – З.М. Грушак [7] та Т.С. Грабович [8] диверсифікацію розглядали як інструмент покращення фінансово-економічних показників діяльності підприємства.

В.І. Ткачук [17] диверсифікацію зводив до одночасного розвитку багатьох, не пов'язаних один з одним виробництв, розширення товарного асортименту.

Диверсифікацію – як розподіл капіталів, що інвестуються між різними об'єктами вкладень з метою зниження ризику можливих втрат капіталу або доходів від нього та як ріст кількості галузей, в яких функціонує компанія, розглядали Дж. Еванс, Б. Берман, К. Бері [1].

Кагорта науковців, а саме О.С. Телетов [18], Г.О. Пересацько [19] та інші стверджували що – диверсифікація передбачає виявлення саме того виду діяльності (продукції), в якій можна найбільш ефективно реалізувати конкурентні переваги підприємства.

Отже, з наведених визначень стає очевидним, що спільним для більшості з них є розуміння диверсифікації як стратегії, за якої підприємство:

- 1) розвиває нові комерційні види діяльності з абсолютно новими продуктом та ринком збуту;
- 2) розширює сфери діяльності, незважаючи на те, до якого сектору економіки вона належить і якому напрямку віддає перевагу.

На наш погляд, диверсифікацію слід розглядати перш за все як засіб для підвищення ефективності діяльності підприємства, тобто встановлення і зміцнення довгострокової позиції підприємства на ринку, при цьому одночасно її можна вважати своєрідним видом стратегії мар-

кетингу, спрямованої на розширення сфер діяльності на ринку нових продуктів, виготовлення яких не пов'язане з основним виробництвом товарів, робіт та послуг, що передбачає аналіз системи економічних ризиків з метою забезпечення економічної безпеки та конкурентоспроможності підприємства.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Розглядаючи питання диверсифікації як важливої складової господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, ще недостатньо уваги приділено питанню сутності та ролі самих диверсифікаційних процесів виробництва в аграрному секторі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідити сучасний вплив зміни клімату та воєнних дій на регіональну диверсифікацію структури виробництва продукції рослинництва за підтримки обліково-аудиторських служб.

Виклад основного матеріалу. Диверсифікація – це один із видів економічного процесу, основна суть якого полягає у розвитку декількох незв'язаних або обслуговуючих виробництв, розробці нових видів товарів, робіт, послуг. Загальновідомо, що диверсифікація – (лат. *diversus* – різний і лат. *facere* – робити) процес розвитку діяльності підприємства, пов'язаний із збільшенням діапазону видів та проникненням в нові сфери ділової активності, освоєнням нових виробництв, розширенням асортименту товару, але й розповсюдження функціонування організації на нові та не пов'язані з основними видами операційної роботи [5, с. 176].

Для визначення негативної тенденції, що пов'язана зі зміною клімату, щодо постійного збільшення посівних площ олійних культур України, проаналізовано стан земельних ділянок під соняшник в регіональному розрізі. Розрахунки демонструють, у довоєнний період (2021 р.) його частка у структурі посівних площ усіх категорій господарств становила 23,5%, а у сільськогосподарських підприємствах – 27,8% (табл. 1). На нашу думку, це було викликано збільшенням попиту на насіння цієї культури та високою рентабельністю у вітчизняних товаровиробників.

У південних областях України ця культура займає 25–40%, на сході – до 55%, на півночі – до 20%, найменше на заході – до 10%. Порушення науково-обґрунтованих оптимальних площ посіву соняшнику і значне перевантаження сівозмін цією культурою призводить до низки негативних явищ: поширенню і значній інтенсивності розвитку хвороб і шкідників, зниженню родючості ґрунтів тощо.

Такого насичення сівозмін соняшником, як в Україні (біля 20% в ріллі), не має жодна держава світу: в середньому по країнах ЄС соняшник в ріллі займає 3,6%, у тому числі найбільше в Угорщині – 11,7, Румунії – 8,7, Словаччині – 6% [2]. За даними Мінагро, станом на 29 грудня 2023 р. збір олійних культур проведено на площі 8 224 тис. га, де соняшнику обмолочено на площі 5 020,8 тис. га, намолочено 11 млн 980 тис. т насіння при врожайності 2,4 т/га (рис. 1).

Виробництво олійних культур у 2023 р. зросло на 18% до 20,7 млн т.

Наявність розвиненої внутрішньої переробки, менша фізична врожайність олійних культур у порівнянні із зерновими, більша їх ціна та, відповідно, менша частка значних логістичних витрат при експорті роблять олійні більш привабливими для вирощування. Проте, обсяги виробництва залишаються на 10% меншими показника 2021 р.

В сучасних умовах господарювання, для успішної диверсифікації структури агросфери слід враховувати вплив природних умов у різних регіонах країни, розробка ефективних механізмів підтримки фермерів та оцінювати можливість для вирощування різних культур та утримання тварин. Вирішення питання щодо основних аспектів застосування методу диверсифікації, обґрунтування підходів до практичного визначення ефективності застосування методу диверсифікації у виробничих процесах в аграрному секторі економіки залишається дискусійним.

Диверсифікація діяльності передбачає перехід до багатопрофільного виробництва з широкою номенклатурою продукції. Цілями проведення диверсифікації є підвищення стійкості підприємства, можливість отримання синергетичного ефекту характерного за рахунок проникнення на нові ринки, економії за рахунок ефекту масштабу, а також випуску комплементарної продукції [11, с. 7].

Для більш зрозумілого та узагальнення розглянутих поглядів на сутність диверсифікації, нами було впорядковано та подано на рис. 2.

Проведене дослідження, на нашу думку, сформувало завдання сільськогосподарського підприємства при використанні методу диверсифікації, а саме:

- раціональне використання усіх ресурсів господарства;
- збільшення прибутку від основного виробництва;
- підвищення попиту на сільськогосподарську продукцію;

Площа соняшнику у структурі посівів в 2021 р.

Області	Площа ріллі, тис. га		Посівна площа, тис. га		Площа соняшнику					
	усі категорії	с-г підприєм- ства	усі категорії	с-г підприєм- ства	усі категорії			с.-г. підприємства		
					тис. га	% у посів- них площ	% у ріллі	тис. га	% у посів- них площ	% у ріллі
Україна	31840	21058	28388	20011	6665	23,5	20,9	5560	27,8	26,4
Вінницька	1681	1342	1653	1232	308	18,6	18,3	294	23,8	21,9
Волинська	675	308	612	301	40	6,5	5,9	40	13,2	12,9
Дніпропетровська	2170	1380	1972	1315	608	30,8	28,0	507	38,6	36,8
Донецька ¹	1660	799	1041	731	358	34,4	21,5	287	39,3	35,9
Житомирська	1452	809	1154	770	155	13,4	10,7	142	18,4	17,5
Закарпатська	179	48	174	35	4	2,1	2,0	3	9,0	6,7
Запорізька	2004	1320	1712	1230	535	31,3	26,7	397	32,3	30,1
Івано-Франківська	392	189	383	183	32	8,3	8,1	32	17,3	16,8
Київська	1320	929	1192	924	209	17,5	15,8	206	22,3	22,2
Кіровоградська	1752	1221	1705	1202	608	35,7	34,7	447	37,2	36,6
Луганська ¹	1360	747	856	670	442	51,7	32,5	368	55,0	49,3
Львівська	769	415	706	392	41	5,7	5,3	41	10,3	9,8
Миколаївська	1746	1089	1601	1055	518	32,4	29,7	356	33,7	32,7
Одеська	1964	1369	1842	1325	416	22,6	21,2	335	25,3	24,5
Полтавська	1733	1345	1732	1314	388	22,4	22,4	333	25,3	24,8
Рівненська	697	330	619	326	41	6,6	5,9	41	12,6	12,4
Сумська	1258	1098	1210	1013	266	22,0	21,2	258	25,4	23,5
Тернопільська	862	598	841	593	83	9,9	9,6	83	14,0	13,9
Харківська	1942	1399	1823	1347	582	31,9	30,0	512	38,0	36,6
Херсонська	1846	1037	1477	910	349	23,6	18,9	217	23,9	21,0
Хмельницька	1276	970	1205	944	163	13,5	12,7	162	17,1	16,7
Черкаська	1268	946	1218	935	257	21,1	20,3	240	25,6	25,3
Чернівецька	325	115	308	112	22	7,1	6,7	18	15,9	15,4
Чернігівська	1509	1255	1354	1151	243	17,9	16,1	242	21,1	19,3

Джерело: [16]

– створення нових робочих місць в сільській місцевості.

Насамперед потрібно виділити ключові фактори впливу диверсифікації на конкурентоспроможність аграрного сектору. Основне – це здатність сільськогосподарських підприємств змагатися з іншими виробниками, як на внутрішніх так і на зовнішніх ринках з іншими галузями та країнами за ресурси. Беззаперечним є те, щоб конкурувати на світових ринках, необхідно пропонувати якісну та інноваційну продукцію, яка задовольняє вимоги споживачів та відповідає міжнародним стандартам якості. Зменшення ризиків, розвиток наукоємних напрямків ефективною та стійкою аграрною галузю є ключовим завданням для держави.

Стійкий розвиток аграрного виробництва має виклики з різними проблемами, які обмежують його конкурентоспроможність. Виникає

необхідність збалансувати два різних аспекти успішності аграрної діяльності, як ефективність та прибутковість, щоб забезпечити стабільний дохід сільськогосподарському виробнику (рис. 3).

Водночас відомо, багато складових, які так чи інакше (прямо чи опосередковано) впливають на продуктивність (автоматизація процесів виробництва, покращення якості готової продукції, зменшення часу виробництва) та ефективність (покращений процес управління виробництвом, детальне планування, контроль якості та безпеки праці) сільськогосподарської діяльності. До них належать: доступність капіталу, наявність та якість логістичної інфраструктури (транспортні артерії, складські приміщення), технології (новітні агротехнічні рішення), генетика та селекція, якість насіння, добрив кормів та інших виробничих ресурсів, що впливають на врожайність культур та про-

станом на 29.12.2023

ЖНИВА-2023

Рис. 1. Виробництво олійних культур у 2023 р.

Джерело: [14]

Рис. 2. Різноманітність поглядів на диверсифікацію

Джерело: [6]

дуктивність тварин. Не менш важливим є розробка та впровадження ефективних стратегій маркетингу, інноваційних обліково-аудиторських процедур, вдосконалення системи освіти та підготовки фахівців.

Потрібно визнати, що повномасштабне вторгнення РФ лише збільшило ці виклики. Окремо постає питання посилення кліматичної кризи та погіршення стану навколишнього середовища.

Так, зміна клімату стала серйозною загрозою для аграрного виробництва. Часті посухи, зatoryжні дощі та інші екстремальні погодні явища призводять до погіршення (зменшення) врожаю, збільшення витрат на виробництво, зменшення продуктивності стада, як наслідок – зниження конкурентоспроможності аграрного сектору.

Зміна клімату становить вагомую загрозу для розвитку сільського господарства, частка якого

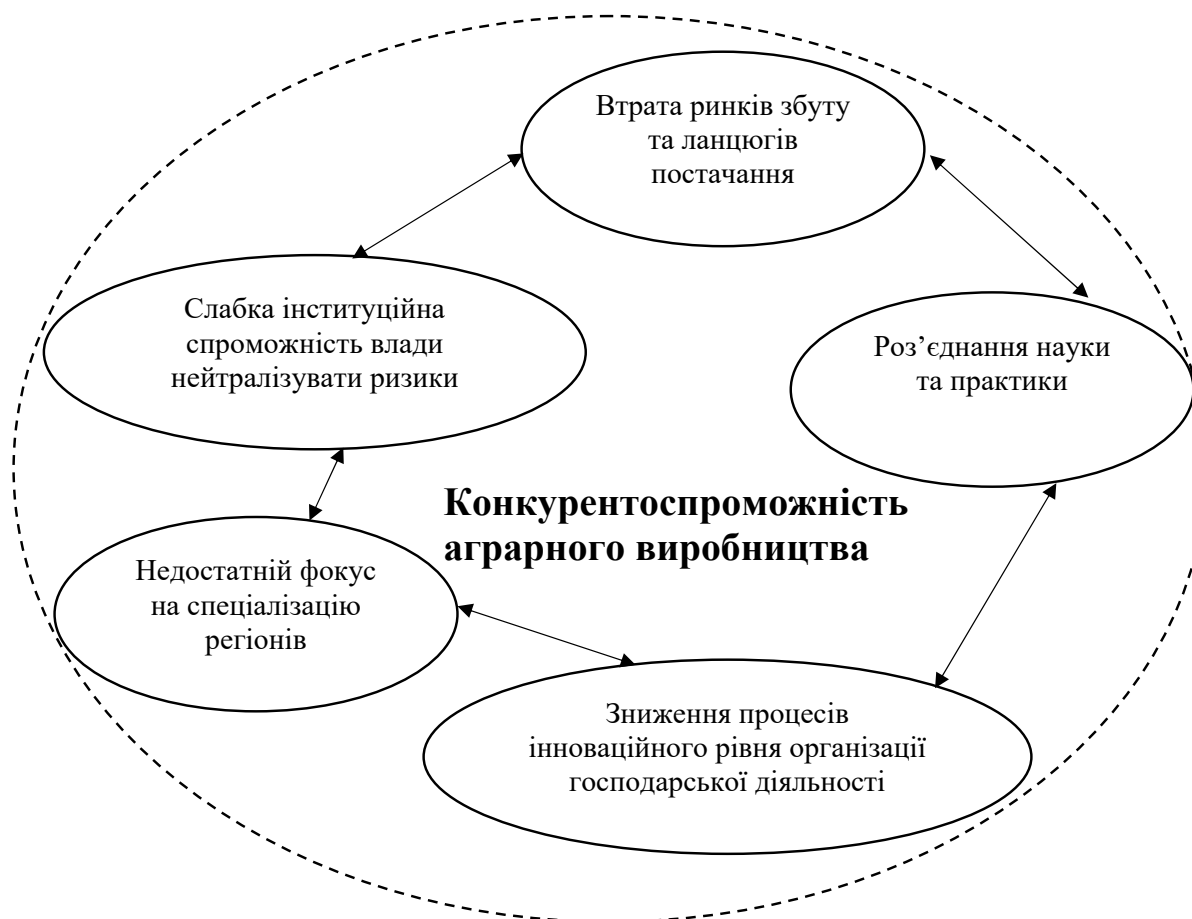

Рис. 3 Проблеми конкурентоспроможності аграрного виробництва

Джерело: [20]

в експортному кошику України є найбільшою серед усіх секторів. Водночас його внесок у сукупний об'єм викидів парникових газів також є значним. Обов'язковою умовою для продуктивного аграрного сектору є впровадження екологічно відповідальних методів господарювання, одним з яких є «вуглецеве землеробство». Нині, деякі сільськогосподарські виробники вже впроваджують кліматично-орієнтовані практики в рослинництві, тваринництві, лісовому господарстві та рибальстві, багато підприємств не можуть дозволити собі нові технології через обмежений доступ до фінансування.

На вирішення цих питань реалізувався Проєкт ІФС «Розвиток фінансування кліматично-орієнтованого сільського господарства» (тривав до 31 грудня 2023 року) у партнерстві з Федеральним міністерством фінансів Австрії, що співпрацював з урядом та фінансовими установами над розробкою нових продуктів й послуг «зеленого» фінансування для аграріїв. Таке цільове фінансування дало їм можливість впроваджувати кліматично-орієнтовані практики та технології, що підвищило продуктивність діяльності та рівень

доходів, одночасно допомогло країнам боротися зі зміною клімату [10].

Проєкт ІФС сприяв більш широкому застосуванню кліматично-орієнтованих методів у сільському господарстві та підтримував впровадження кліматичних стандартів, включно зі стандартами «вуглецевого землеробства», що вирішило не лише покращити конкурентоспроможність та продуктивність сектору, а й стало інструментом для монетизації скорочень викидів парникових газів.

Апробований досвід фермерів у Північній та Південній Америці, Південній Африці та Україні, ІФС запропонував принципи відновлюваного сільського господарства, що підвищить ефективність використання сільськогосподарських ресурсів (табл. 3):

На нашу думку, проєкт сприяв формуванню пропозиції фінансових продуктів, що покращив ситуацію з доступом до зеленого фінансування в Україні, і одночасно підтримав попит з боку сільгоспвиробників на придбання обладнання та впровадження технологій до адаптації зміни клімату.

**Принципи відновлюваного сільського господарства
відповідно до проєкту ІФС «Розвиток фінансування кліматично-орієнтованого сільського господарства»**

Назва принципу	Суть принципу
Рівномірне розподілення поживних залишків по поверхні поля	забезпечує захист від ерозії, зберігає вологу та захищає поверхню ґрунту від прямих сонячних променів та екстремальних перепадів температури
Мінімізація обробітку ґрунту	забезпечує початок відновлення ґрунтових сполук, порового простору, покращує ґрунтову біологію та живлення рослин. Глибокий обробіток ґрунту призводить до формування горизонтальної структури з відокремленням щільних горизонтальних шарів. Натомість потрібно відновити природну вертикальну структуру ґрунту, що надасть можливість забезпечити збереження вологи, ріст коренів углиб та циркуляцію поживних речовин.
Використання покривних культур	Ріст коренів углиб забезпечує вертикальну структуру ґрунту, швидке поглинання вологи під час опадів, циркуляцію поживних речовин. Корені покривних культур сприяють внесенню вуглецю в ґрунти. Без покриву ґрунти схильні до швидкого випаровування вологи, розвитку ерозії, знищення біологічного різноманіття, поширення бур'янів.
Різноманітність, себто підтримка регулярної сівозміни	За кліматично-орієнтованої технології стратегія сівозміни розробляється із врахуванням боротьби з бур'янами, шкідниками та хворобами, які в іншому випадку розвиваються в монокультурах. За допомогою сівозміни також відбувається розширення біорізноманіття, що забезпечує відновлення гумусу і родючості ґрунтів.
Інтеграція тваринництва	Випасання тварин на покривних культурах та поживних рештках забезпечує додаткове джерело харчового різноманіття для тварин, підвищує біологічну активність ґрунту

Джерело: [10]

Висновки і пропозиції. На нашу думку, завдання повоєнного відновлення економіки України призведе до змін в багатьох секторах: проєкти відбудови будинків і об'єктів інфраструктури будуть розроблятися з врахуванням сучасних норм проєктування та інноваційних технологій будівництва; в оновленні енергосистеми країни важливе місце буде відводитися засобам захисту мереж та трансформаторних підстанцій; виробництво сільськогосподарської продукції враховуватиме екологічні стандарти ЄС та зміну ринків збуту; пріоритетом соціального захисту стане забезпечення ветеранів та учасників бойових дій. Зміни також торкнуться і таких складових управління як бухгалтерський облік та аудит. Таке наше передбачення базується на результатах аналізу глобальних трендів розвитку зеленої економіки та зусиль ЄС щодо забезпечення сталого розвитку.

Вітчизняний облік має потенціал до удосконалення, що обумовлено глобальними тенденціями активізації міжнародної допомоги щодо забезпечення сталого розвитку та широкомасштабного впровадження інновацій у сфері управління виробничими процесами. Аналіз попередніх досліджень в базах Scopus та Web of Science демонструє, що традиційне сприйняття обліку як інструменту виміру витрат і обсягів виробленої продукції залишилося у минулому.

Все частіше облік розглядається як інструмент оцінки екологічності виробництва, соціально-економічних ефектів, результативності стійких практик.

Одним із пріоритетних напрямів інноваційних обліково-аудиторських процедур в сучасних умовах сільськогосподарського виробництва є проведення екологічно-соціального аудиту сільськогосподарського виробництва на підставі даних бухгалтерського обліку кліматоорієнтованої продукції.

У міжнародній практиці екологічна інвентаризація (ревізія, огляд, оцінка) отримала назву екологічного аудиту, що став невід'ємною частиною, інструментарієм системи екоменеджменту природокористування та господарювання. Він є одним з провідних ринкових інструментів екологізації не тільки виробництва, а й суспільно-економічних відносин, підвищення якості життя людини, забезпечення її прав на безпечне існування. Україна має низку міжнародних зобов'язань і обрала європейські орієнтири розвитку. Поширення екологічного аудиту повинно здійснюватися відповідно до вимог міжнародних та європейських стандартів. На нашу думку, впровадження формування екологічно-соціального звіту з аудиту у практику вітчизняних сільськогосподарських підприємств сприятиме:

1) формуванню аналітичних даних з відповідними висновками стосовно соціально-екологічної відповідальності аграрних виробників;

2) оцінити рівень дотримання законодавства у сферах екології та захисту прав працівників;

3) забезпеченню відповідності світовим стандартам виробництва, а також факторам, що впливають на дотримання екологічних та соціальних стандартів.

Отже, виробництво продукції рослинництва є важливою складовою економіки багатьох країн, особливо це стосується України, де значна частина населення працює в аграрному секторі. В нових викликах повоєнного часу регіональна диверсифікація виробництва продукції рослинництва у протидії зміні клімату дозволить зменшити ризики від погодних катаклізмів, зменшити вплив сільського господарства на довкілля, збільшити стійкість екосистеми та забезпечити стабільний дохід для фермерів.

Література:

- Berry C.H. Corporate growth and diversification. *Journal of Law and Economics*. 1971. № 14. С. 371–383.
- Щербина С. Аграрний ринок починає згадувати бартерні схеми. *Latifundist*. URL: <https://latifundist.com/interview/651-agrarnij-rinok-pochinaye-zgaduvati-barterni-shemi--sergij-shcherbina> (дата звернення: 24.06.2024).
- Ремпен А. Ми втратили контроль над елеватором, виплатили 9 млн грн податків, але податкова все рівно намагається паралізувати роботу. *Latifundist*. URL: <https://latifundist.com/interview/637-artem-rempen-mi-vtratili-kontrol-nad-elevatorom-viplatili-9-mln-grn-podatkov-ale-podatkova-vse-rivno-namagayetsya-paralizuvati-robotu> (дата звернення: 24.06.2024).
- Від початку року аграрії залучили вже майже 10 млрд грн кредитування. *Kurkul*. URL: <https://kurkul.com/news/32557-vid-pochatku-roku-agrariyi-zaluchili-vje-mayje-10-mlrd-grn-kredituvannya> (дата звернення: 24.06.2024).
- Болотова В.В. Суть диверсифікації як економічного процесу. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*: зб. наук. пр. / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків : ХНАУ, 2020. № 3. С. 176–187. DOI: <https://doi.org/10.31359/2312-3427-2020-3-176>
- Бринь П.В. Класифікація синергетичного ефекту при диверсифікації господарської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2021. Вип. 39. С. 23–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-39-4>
- Грушак З.М. Диверсифікація як стратегія діяльності. *Економіка, фінанси, право*. 2016. № 5. С. 6–9.
- Грабович Т.С. Диверсифікація як можливий напрям зростання промислового підприємства. *Вісник НТУ «ХП»*. 2022. № 58. URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive>
- Згурська О.М. Диверсифікація як метод підвищення економічної ефективності підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 13. С. 16–21.
- Кліматично-орієнтоване сільське господарство в Україні. URL: <https://uga.ua/meanings/klimatichno-oriyentovane-silске-gospodarstvo-v-ukrayini>

- Ломоносова О.Е. Диверсифікація як економічна категорія і як поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Вип. 33. С. 7–15. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-33-24>
- Мочерний С.В. Довідник економічного словника. Київ : Феміна, 1995. 368 с.
- Розвиток в умовах війни. Підсумки року від LNZ Group. *Latifundist*. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/997-rozvitok-v-umovah-vijni-pidsumki-roku-vid-lnz-group#:~:text>
- Рентабельність олійних падає – скільки сої, соняшнику та ріпаку збере Україна. URL: <https://kurkul.com/spetsproekt/1549-rentabelnist-oliynih-padaye--skilki-soyi-sonyashniku-ta-ripaku-zbere-ukrayina>
- Смарт-спеціалізація в Україні – якою має бути цільова модель. *INDUSTRY4UKRAINE*. URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/smart-speczializaciya-v-ukrayini-yakoyu-maye-buty-czilova-model/>
- Статистичний щорічник України за 2021 р. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm
- Ткачук В.І. Методологія диверсифікації діяльності аграрних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2021. № 4. С. 82–88.
- Телетов О.С. Маркетинг продукції виробничо-технічного призначення. Монографія, Суми: Вид-во Сумського державного університету, 2022. 231 с.
- Пересадко Г.О. Управління диверсифікаційною політикою у контексті концепції інноваційного розвитку. *Механізм регулювання економіки*. 2017. № 1. С. 237–245.
- Цюгла О.О. Формування конкурентних переваг підприємства шляхом диверсифікації його діяльності. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 4. С. 109–115.

References:

- Berry C. H. (1971) Corporate growth and diversification. *Journal of Law and Economics*, no. 14, pp. 371–383.
- Shcherbina S. The agricultural market is beginning to remember barter schemes. *Latifundist*. Available at: <https://latifundist.com/interview/651-agrarnij-rinok-pochinaye-zgaduvati-barterni-shemi--sergij-shcherbina> (accessed June 24, 2024).
- Rempen A. We have lost control of the elevator, paid UAH 9 million in taxes, but the tax authorities are still trying to paralyze our work. *Latifundist*. Available at: <https://latifundist.com/interview/637-artem-rempen-mi-vtratili-kontrol-nad-elevatorom-viplatili-9-mln-grn-podatkov-ale-podatkova-vse-rivno-namagayetsya-paralizuvati-robotu> (accessed June 24, 2024).
- Since the beginning of the year, farmers have already attracted almost UAH 10 billion in loans. *Kurkul*. Available at: <https://kurkul.com/news/32557-vid-pochatku-roku-agrariyi-zaluchili-vje-mayje-10-mlrd-grn-kredituvannya> (accessed June 24, 2024).
- Bolotova V. V. (2020) Sut dyversyfikatora yak ekonomichnoho protsesu [The essence of diversification as an economic process]. *Visnik KhNAU. Series «Economic Sciences»: collection of scientific papers*. Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaev. Kharkiv: KHNAU. No. 3, pp. 176–187. DOI: <https://doi.org/10.31359/2312-3427-2020-3-176>
- Brin' P. V. (2021) Klyasyfikatsiia synerhetychnoho efektu pry dyversyfikatora hospodarskoi diialnosti [Classification of the synergistic effect in the diversification of economic activity]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Ser: International economic relations and the world economy*, issue 39, pp. 23–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-39-4>

7. Grushak Z. M. (2016) Dyversyfikatsiia yak stratehiia diialnosti. [Diversification as a strategy of activity]. *Economics, finance, law*, no. 5, pp. 6–9.
8. Grabovich T. S. (2022) Dyversyfikatsiia yak mozhlyvyi napriam zrostantia promyslovoho pidpriemstva [Diversification as a possible direction of growth of an industrial enterprise]. *Bulletin of NTU «KhPI»*, no. 58. Available at: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive>
9. Zgurska O. M. (2018) Dyversyfikatsiia yak metod pidvyshchennia ekonomichnoi efektyvnosti pidpriemstva [Diversification as a method of increasing the economic efficiency of the enterprise]. *Investments: practice and experience*, no. 13, pp. 16–21.
10. Climate-oriented agriculture in Ukraine. Available at: <https://uga.ua/meanings/klimatichno-oriyentovane-siliske-gospodarstvo-v-ukrayini>.
11. Lomonosova O. E. (2020) Dyversyfikatsiia yak ekonomichna katehoriia i yak poniattia [Diversification as an economic category and as a concept]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International economic relations and the world economy*, no. 33, pp. 7–15. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-33-24>.
12. Mocherny S. V. (1995) Handbook of Economic Dictionary. SV Mocherny. Kyiv: Femina, 368 p.
13. Development in the conditions of war. Results of the year from LNZ Group. *Latifundist*. Available at: <https://latifundist.com/spetsproekt/997-rozvitok-v-umovah-vijni-pidsumki-roku-vid-lnz-group#:~:text>
14. Oilseeds profitability is falling – how much soybeans, sunflower and rapeseed will Ukraine harvest. Available at: <https://kurkul.com/spetsproekty/1549-rentabelnist-oliynih-padaye--skilki-soyi-sonyashniku-ta-ripaku-zbere-ukrayina/>
15. Smart specialization in Ukraine – what should be the target model? INDUSTRY4UKRAINE. Available at: <https://www.industry4ukraine.net/publications/smart-speczializacziya-v-ukrayini-yakoyu-maye-buty-czilova-model/>
16. Statistical Yearbook of Ukraine for 2021. Available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm
17. Tkachuk V. I. (2021) Metodolohiia dyversyfikatsii diialnosti ahrarnykh pidpriemstv [Methodology of diversification of agricultural enterprises]. *Innovative economy*, no. 4, pp. 82–88.
18. Teletov O. S. (2022) Marketynh produktsii vyrobnycho-tekhnichnoho pryznachennia [Marketing of products for industrial and technical purposes]. Monograph, *Sumy, Sumy State University Publishing House*. 231 p.
19. Peresadko G. O. (2017) Upravlinnia dyversyfikatsiinoiu politykoiu u konteksti kontseptsii innovatsiinoho rozvytku [Management of diversification policy in the context of the concept of innovative development]. *The mechanism of economic regulation*, no. 1, pp. 237–245.
20. Coglea O. O. (2010) Formuvannia konkurentnykh perevah pidpriemstva shliakhom dyversyfikatsii yoho diialnosti. [Formation of competitive advantages of the enterprise through the diversification of activities]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 109–115.

Summary. Russia's invasion of Ukraine on February 24, 2022 was the most brutal and large-scale military conflict in the modern history of Europe in the twenty-first century, resulting in incredible human losses, partial or complete destruction of civilian, medical, transport, and energy infrastructure, especially civilian housing, administrative buildings, state-owned enterprises, private businesses, etc. Russia's use of the entire range of existing conventional weapons in hostilities leads to extraordinary damage, namely, significant destruction of various types of environments: pollution of air, soil, water resources and biodiversity; destruction of entire ecosystems, which leads to severe consequences for public health and problems with economic activity. The acceleration of innovation development, which is currently taking place in the context of increased competition caused by economic globalization and the financial crisis, slows down economic growth and exacerbates the problems of finding and realizing competitive advantages for domestic producers. Currently, in order to survive in the market, companies must find ways to adapt to changing business conditions, the main of which is the constant improvement and updating of the product range, production technologies and market promotion. First of all, an alternative strategic orientation of an agricultural producer is diversification and its ability to ensure the sustainability of agricultural enterprises in a changing market environment. The current impact of climate change and hostilities on the regional diversification of the crop production structure with the support of accounting and auditing services is investigated. The IFC project "Development of Climate-Smart Agriculture Financing" was validated, which provided for the introduction of climate-smart practices in agriculture. In today's business environment, successful diversification of the agricultural structure requires taking into account the impact of natural conditions in different regions, developing effective mechanisms to support farmers, and assessing opportunities for growing different crops and keeping animals. Based on the experience of farmers in North and South America, South Africa, and Ukraine, the IFC project has identified the principles of regenerative agriculture that will help increase the efficiency of agricultural resource use.

Key words: diversification, climate-oriented products, accounting, audit, foreign experience.